

بناام خدا

موانع کارایی و اثربخشی شرکتهای دولتی

▶ مقدمه

- ▶ در دفترچه بودجه حدود ۳۸۵ شرکت دولتی شامل ۸۳ شرکت مادرتخصصی و ۳۰۲ شرکت فرعی شناسائی شده اند.
- ▶ مهمترین مسئله این شرکتها بهره وری و کارایی پایین آنها می باشد.
- ▶ صدها شرکت دیگر متعلق به بخش عمومی که در بودجه کل کشور نامی از آنها برده نشده است دچار همین عارضه ی پائین بودن بهره وری هستند.

- ▶ اصولاً بهره‌وری پائین یکی از خصوصیات بارز اقتصاد ایران است که بی‌اغراق تأثیر کاهنده‌ای معادل کل تولید ناخالص داخلی کشور بر اقتصاد ایران وارد می‌سازد.
- ▶ با اینحال بدلیل نقش پررنگ شرکتهای دولتی در اقتصاد کشور سهم این شرکتها در عدم بهره‌وری بهینه از عوامل تولید بیشتر از بنگاههای اقتصادی دیگر است.

▶ انواع شرکتهای دولتی

▶ از منظر این مقاله و مستفاد از قانون اجرایی سیاستهای کلی اصل ۴۴ قانون اساسی (از این پس قانون) شرکتهای دولتی به سه نوع قابل تقسیم بندی هستند:

▶ شرکتهای تجاری

▶ شرکتهای توسعه ای

▶ شرکتهای حاکمیتی

▶ در شرکتهای نوع اول ضعف کارایی نقش بمراتب بیشتری در پائین بودن بهره وری ایفا می کند چون اصولاً اثربخشی در این شرکتهای چندان مورد نظر نیست.

- ▶ در شرکتهای نوع دوم و سوم (بخصوص نوع سوم) اثربخشی هم نقش هم تراز با کارایی در پائین بودن بهره وری ایفا می کند.
- ▶ البته این پائین بودن اثربخشی بیشتر ناشی از سیاست گذاری در سطح کلان کشور می باشد تا عملکرد شرکتهای دولتی

- ▶ انواع شرکتهای تجاری
- ▶ شرکتهای تجاری رقابتی
- ▶ شرکتهای تجاری انحصاری

▶ شرکتهای مشمول گروه ۲ قانون مانند بعضی از پالایشگاهها و پتروشیمی ها و همچنین بعضی از شرکتهای مشمول گروه ۳ ماده ۲ قانون مانند بانکهای دولتی و شرکت بیمه ایران جزو شرکتهای تجاری رقابتی محسوب می شدند.

► برخی دیگر از شرکتهای مشمول گروه ۳ ماده ۲ قانون مانند شرکتهای استخراج و تولید نفت خام و گاز از مصادیق شرکتهای تجاری انحصاری دولتی هستند.

► بعضی از شرکتهای مستثنی شده از قانون مانند شرکت راه آهن جمهوری اسلامی ایران، سازمان گسترش و نوسازی صنایع ایران و شرکت فرودگاهها و خدمات ناوبری ایران و بعضی از شرکتهای مشمول گروه ۳ ماده ۲ قانون مانند شرکت ارتباطات زیرساخت در عداد شرکتهای توسعه ای قلمداد می گردند.

▶ و بالاخره برخی از شرکتهای مشمول گروه ۳ ماده ۲ قانون مانند بانک مرکزی و سازمان بنادر و دریانوردی در زمره شرکتهای حاکمیتی محسوب می گردند.

▶ با توجه به بودجه عظیم این شرکتها که متجاوز از ۸۰۰ هزار میلیارد تومان می باشد، روشن است که پائین بودن بهره وری در عملکرد آنها چه آثار سوئی بر اقتصاد کشور وارد ساخته است.

▶ دلایل انتخاب قالب شرکت برای انجام عملیات تولیدی در بخش دولتی

▶ عمده عملیات تولیدی کالا و خدمات در بخش دولتی در قالب شرکتهای دولتی انجام می شود و حتی عملیات تولیدی خدماتی مانند بهداشت و آموزش نیز سالهاست که قرار است با استفاده از الگوی شرکت داری ساماندهی شود.

- ▶ علت گزینش قالب شرکت (یا الگوی شرکت) برای انجام عملیات تولیدی را می توان در موارد زیر خلاصه کرد:
- ▶ ۱- بسته مقرراتی خاص
- ▶ ۲- امکان استقرار سیستم حاکمیت شرکتی و پیاده سازی یافته های نوین در شرکت داری در کشورهای پیشرو
- ▶ ۳- امکان استقرار سیستم های حسابداری مدیریت، کنترل داخلی و حسابرسی درونی در این شرکتهای
- ▶ ۴- تصمیم سازی و تصمیم گیری سریع در ارکان شرکت بدون مراجعه به ارکان بالادستی
- ▶ ۵- تفویض اختیار به مدیریت شرکت برای بالا بردن سود و بهره وری شرکت

▶ دلایل ناکامی شرکتهای دولتی در افزایش بهره وری

▶ **اول-** هیچ بستر مقرراتی قابل اجرا مخصوص شرکتهای دولتی در ایران وجود ندارد، شرکتهای دولتی قاعدتا میباید در قالب اساسنامه خود و در موارد عمومی طبق قانون تجارت اداره شوند ولی شمول قوانین و مقررات عمومی دولتی برای شرکتهای عملا قابلیت اداره شرکت را براساس اساسنامه های مصوب و قانون تجارت از بین برده است.

► **دوم** - به جرات می توان گفت که اصول حاکم بر شرکتهای دولتی از زمان شوستر و میلسپو در ایران تغییر چندانی نکرده است بنابراین استقرار اصول حاکمیت شرکتی و استفاده از دست آوردهای شرکت داری نوین در این شرکتهای بسیار دور از انتظار است.

► سوم- شاید یکی از مهمترین علل پائین بودن کارایی عدم امکان
سنجش عملکرد در شرکتهای دولتی بدلیل عدم استقرار سیستم های
حسابداری مدیریت و کنترل داخلی و حسابرسی درونی بوده
باشد. بنابراین در اکثر شرکتهای دولتی امکان شناسائی و اندازه گیری
علل پائین بودن کارایی وجود ندارد و شاید هم بدلائل سیاسی و
مصلحتی رغبتی برای این شناسائی وجود نداشته است. ولی به طور
قطع یقین می توان گفت که نبود سیستم سنجش عملکرد و ایجاد
اطلاعات لازم برای تصمیم گیری بهینه در این شرکتهای مهم ترین
مانع برای افزایش بهره وری باشد.

▶ **چهارم** - نگرانی از پیگیری دستگاههای نظارتی برای عدم اجرای دقیق مقرراتی که هیچ تناسبی با شرکت داری نوین ندارد، تصمیم سازی و تصمیم گیری سریع در این شرکتها را به شدت تحت تاثیر قرار داده و اتخاذ یک تصمیم اقتصادی که ممکن است بتواند سود شرکت یا کارایی آن را به شدت افزایش دهد در یک مسیر بورکراتیک و غیر چابک، زایل می سازد.

▶ پنجم - در یک شرکت دولتی حتی یک موضوع ابتدایی مدیریت وجوه در اختیار ارکان شرکت قرار ندارد. برای نمونه مدیریت شرکت دولتی نمی تواند از سود منابع مازاد خود در بازه های زمانی خاص بهره مند شود یا نمی تواند کمبود منابع را حتی در بازه های زمانی کوتاه مدت از سیستم بانکی تامین نماید.